

НЕНАДАННЯ ДОПОМОГИ ОСОБІ, ЯКА ПЕРЕБУВАЄ В НЕБЕЗПЕЧНОМУ ДЛЯ ЖИТТЯ СТАНІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ

Ю.Г. Зубець

*здобувач кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані має негативний вплив на суспільне життя і потребує для належного вирішення подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Цією проблематикою займалися: В.В. Сташис, М.Й. Коржанський, В.К. Матвійчук та інші. Проте ця проблема не дістала свого належного вирішення.

Мета статті полягає в дослідженні проблеми ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані: порівняльно-правовому дослідженні за кримінальним законодавством України та деяких зарубіжних країн.

Основні результати дослідження. Аналіз юридичної літератури свідчить, що провина за ненадання допомоги може бути виправдана лише, якщо винний сам ненавмисно спричинив небезпечне для життя жертви становище та не надав допомогу, але в цій ситуації вступають у дію ознаки злочину з необережності проти життя чи здоров'я потерпілого. А сам факт бездіяльності просто довершує небезпечні наслідки через злочинну недбалість, що й визначає відсутність необхідності окремої статті, яка б передбачала окрему вину за ненадання допомоги. Адже, якщо винний надасть допомогу та врятує потерпілого, то небезпека зникне і злочинні наслідки не настануть. Якщо залишить жертву, то просто настануть небезпечні для життя чи здоров'я жертви наслідки внаслідок непрямого умислу.

В іншому випадку, кримінальна відповідальність за наслідки можлива та доцільна лише щодо спеціального суб'єкта наділеного функціями надавати допомогу, які він усвідомлює і які умисно не виконав.

Аналізуючи сучасне кримінальне законодавство різних країн світу з приводу порівняння досвіду застосування санкцій за бездіяльність у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані ми стикаємося з кількома формами існування такої відповідальності:

1. Ненадання допомоги чи залишення у небезпеці існує аналогічно вітчизняному законодавству для загального суб'єкта:

а) стаття для загального суб'єкта існує окремо;

б) загальний суб'єкт прописаний як окрема частина єдиної статті із спеціальним суб'єктом.

2. Ненадання допомоги чи залишення у небезпеці існує лише для спеціального суб'єкта.

При цьому другий варіант є досить розповсюдженим, що вказує на односторонню відмову законотворців таких держав визнавати тотальний обов'язок усіх громадян надавати допомогу всім, покладаючи цю функцію на спеціально уповноважених суб'єктів. До таких суб'єктів відносяться або працівники відповідних сфер діяльності, що зобов'язані своїми функціональними обов'язками надавати допомогу (як-то: медичні працівники, капітани кораблів, водії транспорту тощо), або ситуативно відповідальні особи (опікуни, батьки, особи, що самі поставили жертву у небезпечне для життя становище тощо).

У першому ж варіанті виділяється окрема відповідальність для спеціальних суб'єктів і окрема для загальних. Як нами буде продемонстровано нижче, в таких випадках відповідальність загальних та спеціальних суб'єктів або розведена в окремі статті, аналогічно до українського кримінального законодавства, або співіснують у межах однієї статті, будучи розведеними по окремих її частинах.

Отже, до кримінальних кодексів наближених вітчизняному за принципом розведення відповідальності для загальних суб'єктів в окрему статтю відносяться, наприклад, кодекси Австрії, Грузії, Іспанії, Болгарії, Німеччини та Франції. Так, п. 1 § 95 Кримінального кодексу Австрії «Ненадання допомоги вказує»: «Хто вчиняє бездіяльність при нещасному випадку або ситуації, яка пов'язана з загальною небезпекою (§ 176), не надаючи загальнодоступну необхідну допомогу по рятуванню людей, що знаходяться у стані, пов'язаному із небезпекою настання смерті, суттєвого тілесного ушкодження або шкоди здоров'ю» [1]. Аналогічно вказується й в Кримінальному кодексі Грузії – «Ненадання допомоги»: «Ненадання особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, необхідної і явно невідкладної допомоги, якщо така могла бути надана винуватим без створення суттєвої небезпеки для себе чи інших осіб, а равно неповідомлення відповідним установам або особам про необхідність надання допомоги» [2].

В Кримінальному кодексі Іспанії в окремому розділі 9 «Ненадання допомоги» є ст. 195, у ч. 1 якої вказується: «Той, хто не надав допомогу людині, яка знаходиться сама в суттєвій небезпеці, якщо він мав можливість надати їй допомогу, не піддаючи небезпеці себе та третіх осіб» [3].

У Кримінальному кодексі Федеративної республіки Німеччини – «Ненадання допомоги» вказується: «Хто не надає допомогу при нещасних випадках або загальній небезпеці чи бідствуючому стані, хоча надання такої допомоги є необхідним та може бути ним надана в даних умовах та без суттєвої небезпеки для себе, та надання якої не порушує виконання інших важливих обов'язків» [4]. Цікавим у цьому прикладі є те, що німецький законодавець прописує як одну з умов позбавлення необхідності надання допомоги потерпілому таку обставину, як не лише загроза життю рятівника, але й необхідність продовження виконання ним більш важливих, аніж життя жертви, обов'язків. Аналогію можна провести й з вітчизняним законодавством, де у розділі 8 «Обставини, що виключають злочинність діяння» у ст.41 «Виконання наказу

або розпорядження» в ч. 1 вказується, що дія або бездіяльність особи, що заподіяла шкоду праву охоронюваним інтересам, визнається правомірною, якщо вона була вчинена з метою виконання законного наказу або розпорядження.

У Кримінальному кодексі Франції – ненадання допомоги розведена по кільком статтям:

– ст. 223-3 – «Залишення в будь-якому місці особи, яка не здатна себе захистити внаслідок свого віку, психічного чи фізичного стану [5];

– ч. 1 ст. 223-6 – «Кожен, хто міг перешкодити своїми невідкладними діями без ризику для себе або третіх осіб злочину чи проступку проти тілесної недоторканості людини та навмисно ухиляється від таких дій» [5];

– ч. 2 ст. 223-6 – «Покаранню підлягає кожний, хто умисно ухиляється від надання особі, яка перебуває у небезпеці, допомоги, якщо він міг надати її без ризику для себе чи третіх осіб чи-то власними діями, чи-то через виклик допомоги» [5];

– ст. 223-7 – «Кожен, хто умисно ухиляється від прийняття чи виклику мір, що дозволяють без ризику для себе або третіх осіб боротися з лихом, здатним створити загрозу безпеки людей» [5].

Таким чином, ми бачимо, що французький законодавець виокремлює: по-перше, іманентно безпорадних потерпілих, яким загрожує небезпека; по-друге, інших дієздатних потерпілих саме від злочинного посягання на них; по-третє, дієздатних потерпілих від іншої незлочинної небезпеки і по-четверте, – потенційних жертв, яким може загрозувати лихо, що наближається. Звичайно, можливо такий розподіл та зобов'язання всіх громадян втручатися за всіх зазначених обставин заради надання допомоги при наявності загрози і визначає підвищену суспільну свідомість громадян Франції, але подібна конкретизація є неприйнятною для вітчизняного правового досвіду. Хіба що стосовно виокремлення ознаки обмеженої дієздатності та іманентної безпорадності потерпілого, яке у ч.2 ст.136 Кримінального кодексу України набуває вигляду ознаки малолітства.

Якщо проаналізувати виокремлення специфічної значущості загрози особам з недостатньою дієздатністю (через вік чи іншу форму іманентної безпорадності), то цікавим є порівняння вітчизняної статті не лише з кодексом Франції, але й з кодексом Болгарії.

Кримінальний кодекс Республіки Болгарії у розділі 3 «Залишення у небезпеці» співіснують одразу дві статті, а саме: ст.137 «Хто залишить особу, позбавлену можливості прийняти заходів самозбереження через малолітство, старість, хворобу або взагалі внаслідок безпорадності, в такому стані, що життю цієї особи може загрозувати небезпека, та усвідомлюючи це, не надає їй допомоги» [6] та ст. 139 «Хто не надасть допомогу іншій особі, яка знаходиться в небезпечному для життя стані, якщо така допомога могла бути надана без загрози для себе чи інших» [6]. Одразу слід прокоментувати феномен наявності двох окремих статей для загального суб'єкта в кодексі Болгарії. Справа в тім, що в ст. 137 КК Болгарії йдеться про загрозу життю іманентно безпорадній жертви про яку слід піклуватися через суттєву обмеженість її життєвих можливостей взагалі, і тим паче у ситуації загрози. Тому й покарання визначається

більш суворим, адже держава в особі законотворця визнає пріоритетність турботи насамперед про найбільш незахищені верстви населення. При цьому, як ми бачимо, піклуватися та захищати таких безпорадних людей зобов'язані всі громадяни (під загрозою значного покарання). В другому ж випадку у ст. 139 КК Болгарії йдеться про жертву, якою може стати будь-яка дієздатна, так би мовити, повноцінна людина, що внаслідок обставин опинилася у небезпеці та не здатна сама себе захистити. Але законодавець вважає, що саме тому, що така жертва потенційно наділена здібностями до виживання і тому більш життєздатна на відміну від жертв, описаних у попередній статті. Відповідно до цього, держава хоч і покладає обов'язок на інших громадян надавати необхідну допомогу і в цьому випадку, але провина визначається не такою значною, що відображається у більш м'якому покаранні, аніж аналогічна бездіяльність по відношенню до іманентно безпорадної жертви.

Не будемо вдаватися до полеміки щодо доцільності такої сегрегації, проте зауважимо, що потенційна здатність навіть здорової та дієздатної людини, значно обмежена у ситуації загрози життю. Бо через таку загрозу жертва все одно стає безпорадною, інакше була б здатна самостійно подолати небезпеку та не потребувала би екстреної допомоги ззовні. Відповідно до цього ми вважаємо, що безпорадність є провідною ознакою в ситуації небезпеки, і не має значення, чи ця безпорадність є іманентною рисою, чи набутою в конкретній небезпечній ситуації. А, відтак, розводити відповідальність, мабуть, не є доцільним. Необхідність такого нашого коментарю визначається тим, що це єдиний іноземний кодекс, де, аналогічно українському, виокремлюється жертва за ознакою дієздатності. Єдина відмінність, що у болгарському кодексі розширений перелік безпорадних жертв, а в ч. 2 ст. 136 Кримінального кодексу України виділяються чомусь лише малолітні. За аналогією виникають принаймні два питання: по-перше, про доцільність взагалі виокремлення безпорадних у самій статті, якщо в п.п. 6 та 7 ч. 1 ст. 67 КК України і так визнається обтяжуючою обставиною така категорія жертв як малолітні, особи похилого віку, безпорадні та вагітні жінки, а по-друге, якщо український законодавець таки вирішив у ч. 2 ст. 136 Кодексу наголосити на важливості саме безпорадних верств населення, то чому обмежився лише малолітніми, хоча за аналогією з тим же самим кодексом Болгарії, міг би більш коректно прописати й інші категорії потенційно безпорадних жертв ненадання допомоги.

Як ми бачимо з проведеного аналізу кримінальних кодексів держав в яких аналогічно до українського законодавства виокремлені статті, де фігурує загальний суб'єкт злочину за ненадання допомоги, за незначними відмінностями, вони всі визнають обов'язок громадян втручатися в небезпечну для потерпілого ситуацію та надавати необхідну допомогу навіть за відсутності відповідних функціональних обов'язків. Разом з тим, майже в усіх цих державах, окрім Франції, співіснують статті де обов'язок надавати допомогу покладений лише на спеціальних суб'єктів. Такі спеціальні суб'єкти розрізняються за своєю природою, про що нами вже вказувалося.

Так, у Кримінальному кодексі Австрії у § 94 «Залишення у небезпеці» в ч. 1 вказується спеціальним суб'єктом особа, яка сама заподіяла шкоду потер-

пілому: «Хто залишає в небезпеці іншу людину, якій він сам заподіяв тілесні ушкодження (§ 83), в тому числі й не протиправно, не надаючи їй необхідну допомогу» [7].

Аналогічна стаття існує й в кримінальному кодексі Болгарії, де у ст. 140 вказується: «Водій транспортного засобу, який не надав після події за його участю аварії потерпілому необхідної допомоги, яка могла бути надана без небезпеки для себе та інших» [6].

Іншими словами, у наведених прикладах Австрії та Болгарії законодавець зобов'язує винного у тілесній шкоді надати невідкладну допомогу потерпілому, тим самим надаючи йому статусу окремого спеціального суб'єкта.

Другий варіант спеціального суб'єкта є аналогічним визначеному у ст. 135 Кримінального кодексу України, тобто особа була зобов'язана піклуватися про потерпілого, і яка залишила підопічного без допомоги в небезпечному стані. До таких іноземних законодавств, в яких такий спеціальний суб'єкт виокремлений у відповідну статтю поруч із статтею із загальним суб'єктом, відносяться, наприклад, Кримінальні кодекси Грузії, Іспанії, Болгарії, Німеччини.

Зокрема, в Кримінальному кодексі Грузії в ст. 128 «Залишення в небезпеці вказується: «Залишення без допомоги особи, яка перебуває у небезпечному для життя стані та позбавленої можливості прийняти міри до самозбереження, якщо той, хто залишив без допомоги зобов'язаний був піклуватися про неї та мав можливість надати їй допомогу» [2]. Дана стаття обмежується неконкретизованим спеціальним суб'єктом. Так само, лише у більш чіткому вигляді, прописаний окремо неконкретизований спеціальний суб'єкт і в Кримінальному кодексі Болгарії, в якому окрім вищезазначеного специфічного, так би мовити, ситуативного спеціального суб'єкта (що сам заподіяв шкоду і повинен допомогти), виділяється й генералізований спеціальний суб'єкт у ст. 138: «Хто, маючи можливість надати допомогу, свідомо не надасть допомогу особі про яку повинен був піклуватися, і яка знаходиться в небезпечному для життя стані та позбавлено можливості прийняти міри самозбереження через малолітство, старість, хворобу або взагалі внаслідок своєї безпорадності» [6]. Тут ми зустрічаємо знов-таки конкретизацію й потерпілого з ознаками послабленої дієздатності та іманентної безпорадності, яка й визначала необхідність призначення відповідного турботливого нагляду піклувальником. Аналогічна конкретизованість наявна й у вітчизняній ст.135 Кримінального кодексу України, що й визначає підвищену відповідальність піклувальника за невиконання покладених на нього обов'язків турбуватися та захищати підопічного на відміну від пересіченого громадянина, який ситуативно не надав допомоги та визначається загальним суб'єктом без відповідного регламенту обов'язків у ст. 136 Кодексу України.

Дещо відмінна ситуація розкриття спеціального суб'єкта спостерігається в кодексах Іспанії та Німеччини, в яких цей суб'єкт хоча й виділений в окрему статтю, але й всередині неї у другій частині набуває конкретизації за ознакою соціальної значущості. Так, в кодексі Іспанії є окрема ст. 230 в якій зазначено: «Залишення недієздатного або дитину що не досягла 16 років осо-

бою, зобов'язаною його охороняти карається позбавленням волі на строк від року до двох років. Якщо залишення було заподіяне батьками, опікунами або попечителями призначається покарання у вигляді позбавлення волі до трьох років» [3]. Тут наявний розподіл у двох частинах абстрактного спеціального суб'єкта, та конкретизованого, у вигляді батьків. Аналогічний розподіл можна побачити й в Кримінальному кодексі Німеччини, де в ч. 1 ст. 221 «Залишення в небезпеці» вказується: «Хто залишає людину на призволяще в безпорадному стані, хоча вона знаходиться на його піклуванні, або він у будь-якій іншій якості зобов'язаний надавати їй допомогу, і внаслідок цього піддає її небезпеці спричинення смерті чи заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю» [47], а в ч. 2 цієї ж статті йдеться вже про конкретизованого спеціального суб'єкта: «До позбавлення волі на термін від одного року до десяти років засуджується особа, якщо вона вчинює діяння відносно власної дитини або особи довіреної їй для виховання чи піклування» [4].

У даному прикладі ми бачимо, що спеціальний суб'єкт у ч. 1 є абстрактним, який просто був зобов'язаний піклуватися, а в ч. 2 цієї ж статті спеціальний суб'єкт уже конкретизований зі ступенем соціальної відповідальності, а саме визначається як батьки чи опікуни, які принципово повинні захищати своїх дітей та підопічних. У вітчизняному кодексі такої конкретизації спеціального суб'єкта не існує, адже батьківський обов'язок прописаний безпосередньо у Конституції України.

Третім варіантом спеціального суб'єкта зобов'язаного надавати допомогу є певні категорії професій з відповідними функціональними обов'язками. За аналогією до ст. 139 «Ненадання допомоги хворому медичним працівником» Кримінального кодексу України, такі спеціальні суб'єкти як медичні працівники і в інших державах наділяються обов'язком надання відповідної допомоги особам що їй потребують. Однак спостерігаються дві провідні тенденції визначення спеціального суб'єкта:

- неконкретизований суб'єкт (особа, зобов'язана надавати допомогу);
- конкретизований суб'єкт (чітко визначений медичний працівник).

Так, у Кримінальному кодексі Молдови досить абстрактно визначений спеціальний суб'єкт, на якого покладається функція надавати допомогу хворому, зокрема ст. 162 «Ненадання допомоги хворому» вказано: «Ненадання допомоги хворому без вагомих причин особою, зобов'язаною надавати допомогу в силу закону або на основі спеціальних правил [8]. Зазначена абстрактність спеціального суб'єкта існує й у кодексі Казахстану, де у ст. 118 «Ненадання допомоги хворому» говориться: «Ненадання допомоги хворому без поважних причин особою, зобов'язаною її надавати у відповідності до закону або спеціального правила [9]. Майже ідентична неконкретизованість й кодексі Таджикистану в ст. 128 «Ненадання допомоги хворому» зазначено: «Ненадання допомоги хворому без поважних причин особою, зобов'язаною її надавати у відповідності до закону або за спеціальними правилами» [10]. Аналогічна неконкретизованість спостерігається у кодексі Вірменії у ст. 129 «Ненадання допомоги хворому» йдеться: «Ненадання допомоги хворому без поважних причин особою, зобов'язаною її надавати, якщо внаслідок цього здоров'ю хво-

рого спричинена по необережності шкода» [11]. В кодексі Російської Федерації у ст. 124. «Ненадання допомоги хворому» так само вказується абстрактний суб'єкт та обставина необережності: «Ненадання допомоги хворому без поважних причин особою, зобов'язаною її надавати, якщо внаслідок цього здоров'ю хворого спричинена по необережності шкода» [12]. Тут, на прикладі Росії та Вірменії, окрім неконкретизованості особи суб'єкта ми зустрічаємо ще й обов'язкову обставину, а саме необережність. Кодекс Іспанії також дещо узагальнено визначає суб'єкт, коли у ст. 196 прописується: «Особі, в чій професійні обов'язки входить надання медичної допомоги, яка відмовила у наданні послуг, що поставило в суттєву небезпеку здоров'я потерпілого [3], натомість такий суб'єкт не обмежується лише лікарями, але й цілим рядом професій, пов'язаних із надзвичайними ситуаціями.

Другий варіант конкретизованого визначення суб'єкта існує, наприклад, у Кримінальному кодексі Азербайджану ч. 1 ст. 142 «Ненадання допомоги хворому», в якій чіткіше прописаний саме медичний працівник: «Ненадання медичної допомоги хворому без поважних причин медичним працівником, зобов'язаним її надати у відповідності до закону або за спеціальними правилами». [13] Так само чітко визначений медичний працівник і в Кримінальному кодексі Грузії де у ст. 130 «Залишення хворого в небезпеці» прописано: «Ненадання невідкладної медичної допомоги хворому, який знаходиться у небезпечному для життя стані без поважних причин медичним працівником» [2]. Не менш конкретно вказується медичний працівник і в кодексі Болгарії, зокрема у ст.141 вказано: «Особа, що займається медичною практикою, яка була викликана до хворого чи породіллю та не надала допомогу без поважних причин», і хоча тут конкретизований медичний працівник, але з'являється додаткова обставина у вигляді «виклику» [6], іншими словами, ініціативно, без відповідного звернення лікар не зобов'язаний надавати допомогу. Така обставина, на нашу думку, як і обставина «необережності», вказана у кодексі Вірменії, є зайвою, адже обмежує коло та можливості застосування санкцій до порушників лікарських обов'язків. У свою чергу, в кодексі Білорусі ст. 161 «Ненадання допомоги хворому» окрім медичного працівника з'являється ще й фармацевт: «Ненадання допомоги хворому без поважних причин особою, яка займається медичною або фармацевтичною практикою, або іншою особою, зобов'язаною її надавати у відповідності до закону чи спеціальним правилом» [14].

Іншим, досить розповсюдженим спеціальним суб'єктом злочинів пов'язаних із ненаданням допомоги є капітани суден, аналогічно до ст. 284 «Ненадання допомоги судну та особам, що зазнали лиха» Кримінального кодексу України. Тут майже всі кодекси держав навіть у самій назві відповідної статті прописують конкретного спеціального суб'єкта, яким є капітан корабля, що не надав допомогу. Так, у Кримінальному кодексі Білорусі існує ст. 160 «Ненадання капітаном судна допомоги тим, хто потерпає від лиха» [14]. В свою чергу, в ч. 2 ст. 142 Кримінального кодексу Латвії. «Ненадання допомоги тим, хто потерпає від лиха на морі» [15], також вказується суб'єкт: «Ненадання допомоги капітаном судна» [15], Кримінальному кодексі Литви в ст. 299 «Ненадання допомоги при зіткненні кораблів» аналогічно чітко визна-

чений суб'єкт: «Капітан корабля, який не надав допомогу при зіткненні кораблів» [16], хоча й дана стаття обмежує відповідальність лише ситуацією зіткнення, начебто в інших випадках капітан не зобов'язаний надавати допомогу жертвам морської пригоди.

Існують ще й певні специфічні варіанти спеціального суб'єкта ненадання допомоги, як це спостерігається в Кримінальному кодексі Китайської Народної Республіки де у ст. 429 вказано командування підрозділу, яке не надало допомоги на полі бою сусідньому військовому підрозділу, що опинилося в небезпечному становищі [17].

Отже, у наведених прикладах кодексів представлених держав ми бачимо співіснування окремих статей в яких фігурує загальний та спеціальний суб'єкти аналогічно такому ж розподілу в українському кримінальному кодексі.

Наступним варіантом співіснування загального та спеціального суб'єктів є кримінальні кодекси тих держав, де вони зафіксовані в якості окремих частин однієї статті.

Так, наприклад, ст. 159 Кримінального кодексу Білорусі «Залишення у небезпеці» у ч. 1 чітко визначає загального суб'єкта: «Ненадання особі, що знаходиться у небезпечному для життя становищі, необхідної та явно невідкладної допомоги, якщо така завідомо могла бути надана винним без небезпеки для його життя чи здоров'я або життя чи здоров'я інших осіб, або неповідомлення належним установам чи особам про необхідність надання такої допомоги» [14]. Але в ч. 2 тієї ж статті йдеться вже про спеціального суб'єкта: «Завідоме залишення без допомоги особи, що знаходиться у небезпечному для життя та здоров'я стані та позбавленої можливості вдатися до заходів по самозбереженню через малолітство, старість, хворобу або через безпорадність, у випадках, коли винний мав можливість надати потерпілому допомогу та був зобов'язаний про нього піклуватися [14]. А вже ч. 3 цієї ж статті вказує на ситуативного спеціального суб'єкта, про що вже йшлося при розгляді кодексу Болгарії, коли обов'язок надання допомоги покладається на будь-яку людину прямо чи опосередковано винну у небезпечному становищі потерпілого: «Завідоме залишення в небезпеці, заподіяне особою, яка сама по необережності або з опосередкованим умислом поставила потерпілого в небезпечне для життя та здоров'я становище» [14].

Аналогічно співіснують статті із загальним та спеціальним суб'єктом за ненадання допомоги у Кримінальному кодексі Латвії. Стаття 141 «Ненадання допомоги» у першій своїй частині розглядає загального суб'єкта: «Ненадання особі, що знаходиться в небезпечному для життя стані, необхідної та явно невідкладної допомоги, якщо вона завідомо могла бути надана винним без серйозної небезпеки для себе та для інших осіб і якщо ненадання допомоги потягло загибель людини або інші тяжкі наслідки» [15]. Доречно зауважити, що тут хоча й фігурує загальний суб'єкт, як символ загальногромадянського обов'язку надавати потерпаючому допомогу, але разом з тим, чітко вказана умова особливо тяжких наслідків для жертви. Тобто, у разі несмертельної небезпеки, втручання не є обов'язковим для громадян, а передбачається

доцільним лише у крайньому разі реального ризику загибелі потерпілого. В свою чергу, ч. 2 цієї ж статті вказує на суто спеціального суб'єкта: «Завідоме ненадання допомоги особі, що знаходиться у небезпечному для життя чи здоров'я стані та позбавленої можливості вдатися до заходів по самозбереженню через малолітство, старість, хворобу або через безпорадність, у випадках, коли винний мав можливість надати потерпілому допомогу та був зобов'язаний піклуватися про нього чи сам поставив її в небезпечне для життя становище» [15]. Тут ми бачимо поєднання в одній частині і суто спеціального суб'єкта у вигляді особи, що має обов'язок піклуватися про потерпілого, і ситуативного спеціального суб'єкта, який набуває регламентованого обов'язку надати допомогу потерпілому, якщо сам поставив його у небезпечне становище. Значно конкретніше у двох частинах ст. 128 «Залишення в небезпеці» Кримінального кодексу Вірменії розмежовано загальний суб'єкт, що не наділений спеціальними обов'язками надання допомоги від спеціального. Так, зокрема, в ч. 1 вказується: «Ненадання необхідної та завідомо невідкладної допомоги особі, що перебуває в небезпечному для життя стані, або неповідомлення відповідним установам про необхідність надання їй допомоги, якщо винний не був зобов'язаний піклуватися потерпілого та сам не поставив його в небезпечне становище» [11].

В свою чергу, ч. 2 звернена суто до спеціального суб'єкта, в тому числі й у випадку ситуативного спеціального суб'єкта: «Залишення в безпорадному стані особи, що знаходиться в небезпечному для життя та здоров'я стані та позбавленого можливості вдатися до заходів по самозбереженню, якщо винний мав реальну можливість надати допомогу цій особі та був зобов'язаний її опікувати або сам поставив її в небезпечне для життя становище» [11]. Отже, тут ми бачимо, що наголошується на відсутності обов'язку надавати допомогу, а в частині другій – на наявності такого.

Тепер переходимо до альтернативного варіанту тлумачення відповідальності за ненадання допомоги у кримінальних кодексах тих країн, які відмовляються взагалі від загального суб'єкта, вбачаючи неможливість тотального зобов'язання всіх громадян піклуватися та надавати допомогу всім, якщо вони потрапляють у небезпечне становище. До таких можна віднести кримінальні Кодекси Російської Федерації, Литви, Молдови, Азербайджану, Китайської Народної Республіки, Казахстану, Таджикистану, Швейцарії. У названих державах існує лише окрема стаття «Залишення в небезпеці», яка містить чітку вказівку на обов'язкову кваліфікуючу ознаку злочинної бездіяльності у вигляді саме імперативної зобов'язаності піклуватися про потерпілого ідентично тому, як це вказується у ст. 135 Кримінального кодексу України. Так, у Кримінальному кодексі Молдови в ст. 163 «Залишення в небезпеці» вказується: «Завідоме залишення без допомоги особи, що знаходиться у небезпечному для життя стані та позбавленої можливості вдатися до заходів по самозбереженню через малолітство, старість, хворобу або через безпорадність, у випадках, якщо винний мав можливість надати потерпілому допомогу та був зобов'язаний піклуватися про неї чи сам поставив її в небезпечне для життя становище» [8]. Іншими статтями відповідальності за без-

діяльність у вигляді ненадання допомоги для загального суб'єкта кодексом непередбачено.

Майже та ж сама норма закріплена в Кримінальному кодексі Російської Федерації, де в ст. 125. «Залишення в небезпеці» вказується: «Завідоме залишення без допомоги особи, що знаходиться у небезпечному для життя чи здоров'я стані та позбавлена можливості вдатися до заходів по самозбереженню у випадках, якщо винний мав можливість надати допомогу цій особі та був зобов'язаний піклуватися про неї чи сам поставив її в небезпечне для життя чи здоров'я становище» [12]. Аналогічно сформульовано ст. 143 Кримінального кодексу Азербайджану, ст. 119 Кримінального кодексу Казахстану та ст. 127 Кримінального кодексу Таджикистану. І знов-таки, інших статей за бездіяльність у вигляді ненадання допомоги для загального суб'єкта непередбачено.

В Кримінальному кодексі Литви в ст. 144 «Залишення без допомоги при загрозі небезпеки життю людини» сказано ще лаконічніше: «Той, хто зобов'язаний піклуватися про потерпілу особу, маючи можливість надати першої допомоги у разі загрози життю людини, такої допомоги не надав або ж сам спричинив таку загрозу» [16]. Дещо розведені спеціальні суб'єкти в Кримінальному кодексі Швейцарії, де йдеться в одному випадку про спеціальний суб'єкт з іманентними функціями піклування про підопічного, а в другому – про вищезгаданого ситуативного спеціального суб'єкта, який наділяється спеціальним обов'язком у разі, якщо сам поставив потерпілого у небезпечне становище. Так, зокрема, в ст. 127 «Залишення в небезпеці особи, що перебуває у безпорадному стані» вказується: «Хто ставить безпорадну особу, що знаходиться під його опікою або про яку він повинен піклуватися, в стан, що загрожує її життю чи безпосередньо загрожує її здоров'ю, або залишає її у такому стані [18], натомість у ст. 128 «Ненадання допомоги» з'являється другий вид спеціального суб'єкта: «Хто не допомагає людині, якій він заподіяв шкоду і яка перебуває у безпосередній небезпеці для життя, хоча за обставинами він міг би надати допомогу» [18]. Разом з тим, у цьому прикладі так само відсутня окрема стаття для загальних суб'єктів, яка б передбачала відповідальність за бездіяльність у вигляді ненадання допомоги для пересічного громадянина.

Отже, як ми бачимо досить велика кількість країн світу дотримуються позиції недоцільності покарання особи у разі відсутності чітко прописаного обов'язку надавати безпорадному допомогу, якщо той опинився у небезпечному для життя чи здоров'я стан. Саме тому в більшості випадків йдеться не про ненадання допомоги, що є фактичним проявом такого виду бездіяльності, а про залишення у небезпеці, якщо проводити паралель із вітчизняним кримінальним кодексом.

Доречним є й аналіз оцінки суспільної небезпеки ненадання допомоги та залишення у небезпеці відповідно загальним та спеціальним суб'єктом такої бездіяльності. Зрозумілим є, що в залежності від наслідків покарання може варіюватися від більш м'якого до більш суворого. Тому, ставлення держав світу до бездіяльності проведемо по загальному рівню найменш небезпечних наслідків (аналогічно ч. 1 ст. 136 КК України в порівнянні ч. 1 ст. 135 КК України).

Так, за Кримінальним кодексом Австрії, за ненадання допомоги (ст. 94) та за залишення у небезпеці (ст. 95) у випадку відсутності тяжких наслідків передбачений штраф у однаковому розмірі, у разі ж загибелі жертви, то для загального суб'єкта передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на термін до одного року, а для спеціального суб'єкта – до трьох років.

У Кримінальному кодексі Білорусі за залишення у небезпеці (ст. 159) для загального суб'єкта передбачений штраф або виправні роботи терміном до одного року, а для спеціального суб'єкта – обмеженням волі до двох років або ж позбавлення волі на той же строк.

Кримінальний кодекс Грузії за ненадання допомоги загальним суб'єктом (ст. 129) передбачає штраф або виправні роботи на строк до двох років або арешт на строк до шести місяців чи позбавлення волі на строк до двох років. За залишення ж у небезпеці для спеціального суб'єкта (ст. 128) визначено покарання у вигляді знов-таки, штрафу, виправних робіт строком до одного року або позбавлення волі до двох років.

За Кримінальним кодексом Іспанії згідно ст. 195 для загального суб'єкта передбачене покарання у вигляді штрафу в розмірі від трьох до дванадцяти місячних заробітних плат, а для спеціального суб'єкта, згідно ст. 196, – таке ж покарання, лише «ближче до його верхньої межі».

У Латвійському Кримінальному кодексі за ненадання допомоги ст. 141 передбачає для загального суб'єкта примусові роботи або грошовий штраф у розмірі п'яти мінімальних місячних заробітних плат, а для спеціального суб'єкта – позбавлення волі на строк до двох років або арешт чи примусові роботи, або штраф до сорока мінімальних місячних заробітків.

Кодекс Вірменії за залишення в небезпеці (ст. 128) для загального суб'єкта передбачає штраф у обсязі від п'ятидесяти до ста мінімальних заробітних плат або виправними роботами до одного року, а для спеціального суб'єкта штраф у обсязі від ста до стап'ятидесяти мінімальних заробітних плат або арештом до двох місяців.

Покарання за ненадання допомоги за Кримінальним кодексом Болгарії передбачено для загального суб'єкта (ст. 139) – виправні роботи до шести місяців або штраф, а для спеціального суб'єкта (ст. 138) – позбавлення волі до одного року або виправні роботи.

У Німеччині кримінальна відповідальність за ненадання допомоги (ст. 323с) загальним суб'єктом полягає у позбавленні волі до одного року або штрафом, а за залишення у небезпеці (ст. 221) спеціальним суб'єктом – позбавленні волі від трьох місяців до п'яти років.

З вищевикладеного ми бачимо, що в усіх випадках законодавець однозначно визнає бездіяльність спеціального суб'єкта більш тяжким злочином через усвідомлене невиконання ним покладеного на нього обов'язку надавати допомогу потерпілому, що виявляється у більш суворому покаранні, аніж аналогічна бездіяльність загального суб'єкта без регламентованого обов'язку надавати допомогу. Але, разом з тим, ми все ж таки схилиємось до зразків кримінальних кодексів тих країн, які визнають винним ненадання допомоги лише тих суб'єктів, які чітко усвідомлюють такий обов'язок. В інших випадках для

загальних суб'єктів просто не є зрозумілим межі необхідного втручання для надання допомоги через відсутність: по-перше, відповідної правової регламентації, а по-друге, відповідної професійної кваліфікації пересічних громадян для правомірного втручання в певну ситуацію.

Висновки. Підводячи підсумок проведеного аналізу сучасного кримінального законодавства країн світу з приводу порівняння досвіду застосування санкцій за бездіяльність у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані ми стикаємося з двома варіантами існування такої відповідальності: ненадання допомоги чи залишення у небезпеці існує аналогічно вітчизняному законодавству для загального суб'єкта (як окрема стаття, чи як окрема частина статті); ненадання допомоги чи залишення у небезпеці існує лише для спеціального суб'єкта.

При цьому другий варіант є досить розповсюдженим, що вказує на однозначну відмову законотворців таких держав визнавати тотальний обов'язок усіх громадян надавати допомогу всім, покладаючи цю функцію на спеціально уповноважених суб'єктів. До таких суб'єктів відносяться або працівники відповідних сфер діяльності, що через свої функціональні обов'язки повинні надавати допомогу (як-то: медичні працівники, капітани кораблів, водії транспорту тощо), або ситуативно відповідальні особи (опікуни, батьки, особи що самі поставили жертву у небезпечне для життя становище тощо). В такому разі логічним є, що провина за ненадання допомоги може бути виправдана лише, якщо винний сам спричинив небезпечне для життя жертви становище та не надав допомогу, а сам факт бездіяльності довершує небезпечні наслідки через злочинну недбалість, що й визначає відсутність необхідності окремої статті, яка б передбачала окрему вину за ненадання допомоги для загального суб'єкта не наділеного чітко регламентованими обов'язками.

В іншому випадку, кримінальна відповідальність можлива та доцільна лише щодо спеціального суб'єкта наділеного функціями надавати допомогу, які він усвідомлює та які умисно не виконав. Це визначає необхідність порівняльного аналізу специфіки кваліфікації ст.136 КК у співвідношенні із суміжними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Уголовный кодекс Австрии / [пер. с нем.]. – М. : ИКД «Зерцало-М», 2001. – 144 с.
2. Уголовный кодекс Грузии / Науч. ред. З.К. Бигвава. Вступ, статья к.ю.н. доц. В.И. Михайлова. Обзорн. статья д.ю.н., проф. О. Гамкредидзе. [перевод с грузинского И. Мериджанашвили]. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 409 с.
3. Уголовный кодекс Испании / Под редакцией и с предисловием доктора юридических наук, профессора Н.Ф. Кузнецовой и доктора юридических наук, профессора Ф.М. Решетникова. – М. : Изд-во «Зерцало», 1998. – 218 с.
4. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии / Науч. ред. и вступ, статья докт. юрид. наук, профессора Д.А. Шестакова; предисловие доктора права Г.-Г. Йешека; [перевод с немецкого Н. С. Рачковой]. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 524 с.

5. Уголовный кодекс Франции / Науч. редактирование канд. юрид. наук, доц. Л.В. Головки, канд. юрид. наук, доц. Н.Е. Крыловой; [перевод с французского и предисловие канд. юрид. наук, доц. Н.Е. Крыловой]. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002 – 650 с.

6. Уголовный кодекс Республика Болгария / Науч. ред. канд. юрид. наук, проф. А.И. Лукашова; [перевод с болгарского Д.В. Милушева, А.И. Лукашова, вступ. статья Й.И. Айдарова]. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001 – 298 с.

7. Уголовный кодекс Австрии; [пер. с нем.]. – М. : ИКД «Зерцало-М», 2001. – 144 с.

8. Уголовный кодекс Республики Молдова / Вступительная статья канд. юрид. наук А.И. Лукашова – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003 – 408 с.

9. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 16 июля 1997 года №167-1 (внесены изменения в соответствии с Законами Республики Казахстан от 9 июля 1998 года № 277-1, от 10 июля 1998 г. № 283-1, от 16.07.99 г. № 430-1, от 23.07.99 г. № 454-1).

10. Уголовный кодекс Республики Таджикистан / Принят Законом Республики Таджикистан от 21 мая 1998 года «О принятии Уголовного кодекса Республики Таджикистан». Введен в действие 1 сентября, 1998 года Постановлением Парламента Таджикистана / Предисловие А.В. Федорова – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 410 с.

11. Уголовный кодекс Республики Армения / Принят 18.04. 2003/ <http://www.crime.vl.ru>.

12. Уголовный кодекс Российской Федерации №63-ФЗ / Принят Государственной Думой 24 мая, 1996 года, Одобрен Советом Федерации 5 июня 1996 года.

13. Уголовный кодекс Азербайджанской республики / Научное редактирование, предисловие докт. юрид. наук, проф. И.М. Рагимова [перевод с азербайджанского Б.З. Аббасова]. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 325 с.

14. Уголовный кодекс Республики Беларусь / Принят Палатой представителей 2 июня 1999 года / Одобрен Советом Республики 24 июня 1999 года. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 474 с.

15. Уголовный кодекс Латвийской Республики / Науч. ред. и вступ. статья канд. юрид. наук А.И. Лукашова и канд. юрид. наук З.А. Саркисовой; [перевод с латышского канд. юрид. наук А.И. Лукашова]. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 313 с.

16. Уголовный кодекс Литовской республики / Науч. ред. докт. юрид. наук, проф. В. Павилониса; пре-дисл. канд. юрид. наук, доц. Н. И. Мацнева, вступ. статья докт. юрид. наук, проф. В. Павилониса, докт. юрид. наук, доц. А. Абрамовичюса, докт. юрид. наук, доц. А. Дракшене; [пер. с лит. канд. филол. наук, доц. В. П. Казанскене]. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 470 с.

17. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики / Под ред. докт. юрид. наук, проф. А.И. Коробеева; [пер. с китайского Д.В. Вичикова]. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 303 с.

18. Уголовный кодекс Швейцарии / [научное редактирование, предисловие и перевод с немецкого канд. юрид. наук А.В. Серебренниковой]. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 350 с.

Зубець Ю.Г. Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для житті стані: порівняльно-правове дослідження за кримінальним законодавством України та деяких зарубіжних держав

У статті досліджуються проблеми відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані з використанням порівняльно-правового методу.

Ключові слова: *ненадання допомоги, порівняльно-правове дослідження, життя, стан.*

Зубець Ю.Г. Непредоставление лицу помощи, находящемуся в опасном для жизни состоянии: сравнительно-правовое исследование по уголовному законодательству Украины и некоторых иностранных государств

В статье исследуются проблемы ответственности за неоказание помощи лицу, находящемуся в опасном для жизни состоянии с использованием сравнительно-правового метода.

Ключевые слова: *неоказание помощи, сравнительно-правовое исследование, жизнь, состояние.*

Zubeth Y. Failure to aid a person who is in a life-threatening condition: a comparative legal research on criminal law of Ukraine and some foreign countries

The article investigates the issue of liability for failure to assist a person in a life-threatening situation for the use of comparative legal method.

Keywords: *failure to render aid, comparative law research, life condition.*

Стаття надійшла до редакції 11.02.2014.